

Greșeli de traducere

3.1. Greșeli datorate confuziei formelor. Greșelile prezentate în acest paragraf au ca punct de plecare confuzii pe baze formale care, în mod inerent, au consecințe în plan semantic. Majoritatea acestor carențe provine, în principal, din neconsultarea (cu consecvență) a altor versiuni românești sau străine, sau din neluarea acestora în considerație, pe fondul unor cunoștințe de slavonă aflate sub nivelul celor cerute pentru o asemenea întreprindere (dacă nu cumva slabele cunoștințe aparțineau unor revizori prea obișnuiți cu intervențiile în texte)¹. Cu toate acestea, trebuie menționat faptul că există destul de multe situații care - fără a întîmpina dificultăți în a fi aici încadrate -, prin caracteristicile lor, arată că, în procesul de traducere, precum și în cel de revizie, forța de coerciție a textului sau textelor model poate slăbi semnificativ față de capacitățile și nevoile de interpretare pe care traducătorul sau revizorul le pot încerca în anumite momente. De aceea, cu toate că, formal, aceasta ar putea fi o categorie destul de bogată, analizele atente ridică semne de întrebare asupra unora dintre situațiile ce pot fi înșirate în acest loc.

3.1.1. Prin: „Ce cum *înșelatu-vă* voi a ispiți Duhulu Domnului?” (CB, FA 5, 9), CB face o confuzie, după cum o atestă și celelalte versiuni românești: „Ce cum *vă grăit* a ispiți Duhul Domnului?” (CP), „Ce e de *v-ați tocmii* între voi” (NTB), „Pentru ce *s-au tocmii* între voi” (BB), dar și textele latin și grecesc: „Quid est quod convenit vobis tentare”, respectiv: τί ὄτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι... . Confuzia din CB se referă la două verbe (situația cel mai des întîlnită în acest text), și anume: vsl. **СЪЛЪГАСИСѦ** este tratat ca o formă a verbului **СЪЛЪГАТИ** ‘mentiri’ și nu a verbului **СЪЛЪГАТИ** ‘componere’, cum este, de fapt. Mult mai rar, acest tip de confuzie apare și în CP: *deluceaze-mi* (CP, FA 13,2), față de *despărțiți-mi* (CB), *aleageți* (NTB), *osebiți* (BB). Probabil că imperativul **ДѢЛИТЕМИ**, care aparține vb. **ДѢЛИТИ** ‘μερίζειν, dividere’ a fost considerat ca aparținînd vb. **ДѢЛАТИ** ‘εργάζεσθαι, πράττειν, laborare’².

3.1.2. În același mod se interpretează și situațiile care apar sub FA 13, 27 și sub FA 21, 4. În prima dintre acestea, *nu-l înțeleaseră* din CB, față de: *nu-l cunoscură* (CP), pare a rezulta de pe urma unei confuzii prin intermediul formei **НЕРАЗЪМѢШЕ** ‘ignorare’, a vsl. **РАЗЪМѢВАТИ** ‘intelligere’ cu vsl. **РАЗЪМѢТИ** ‘cognoscere’. Verbul *a cunoaște* precedat de negație este utilizat în NTB și BB. În cealaltă situație, vsl. **И ИЗВЕРѢТШЕ УЧЕНИКИ** ‘inventis autem discipulis’ (FA 21, 4), este redat în CB prin: „și dintru aflăm ucenici”³. Cauza pare a sta în confuzia verbului **ИЗВЕРѢСТИ** ‘invenire’ cu o construcție **ИЗ** ‘ex’ + **ВЕРѢСТИ** ‘invenire’. De asemenea, în *vîrriră-se* (CB, Iuda, 4), *afară ziseră* (CP), (de data aceasta corect în CB), unde Coresi face o analiză inutilă și incorectă a vsl. **ВЪНРЕШЕ**, în **ВЪНЪ** ‘foras’ + **РЕШТИ**.

3.1.3. Asemănător stau lucrurile în FA 19, 36, unde fragmentul evidențiat din: „oportet vos sedatos esse et nihil temere agere” este redat în CV prin: „nemică spre sărire se nu faceți”, în CP prin: „nemică nu sărireți a face”, în vreme ce în CB neînțelegerea merge mai departe, traducîndu-se prin: „nimică spre spunere a face”. Traducerea gr. μηδὲν προπετῆς πράσσειν este corectă în textul slavon: **НИЧТОЖЕ НАСКАКАНИЕ ТВОРИТИ**, iar greșelile celor două traduceri au cauze diferite. Traducerea din CP ar putea fi considerată aproximativ corectă, redînd printr-o imagine foarte concretă ideea de acțiune precipitată. Traducerea din CB, total deplasată, se datorează unei greșeli de copiere a textului slavon, în care, în loc de **НАСКАКАНИЕ** ‘ἐπιπηδῶν, insilire’ apare **НАСКАЗАНИЕ**.

3.1.4. Pe aceeași linie, o confuzie care ar oferi indicii și asupra felului în care era lecționat textul se înregistrează în CB (FA 21, 23) „rugăciune aibîndu *usebi*”, „rugăciuri au *de sinre*” (CV), „rugăciuni au *de sine*” (CP). Lectura neatentă aparține celui care a scris CB, și care nu a observat limita dintre textul slavon și cel românesc, o succesiune precum **УСЕБѢ** fiind considerată un verb românesc și nu un pronume slav precedat de prepoziție. Că este vorba despre o neînțelegere a celui care a scris textul o arată și implicarea conștientă confirmată prin modificarea fonetică de la inițială, prin care forma este adusă la cerințele normei traducătorului sau revizorului.

3.1.5. Variantele din CB și CV: „abia *aleasemu* marginea” (FA 27, 8), doar aparent concordante cu NTB și BB: „și abia trecînd pe lîngă ia”, respectiv: „și abia abătîndu-ne de la ea”, par a se revendica de la o formă

¹ Faptul că indicațiile tipiconale, spre exemplu, care apar în textele vechi, sînt scrise în slavonă nu arată neapărat că preoții știau slavonă, ci că se presupunea că știau *măcar atît*, încît să se descurce cu cîteva prepoziții, slove cu valoare cifrică și forme prescurtate.

² Cazul acesta, alături de faptul că textul slavon intercalat este destul de „afectat” din punct de vedere gramatical, ar putea indica foarte bine că autorul CB este și cel care a intercalat textul slavon.

³ În celelalte texte comparate, cu toate diferențele care apar, segmentul este redat corect: „Și aflăm acie ucenici” (CV), „Și aflăm ucenici” (CP), „Și aflînd ucenicii” (NTB), „Și aflînd ucenici” (BB).

verbală a vsl. **ИЗБИРАТИ** ‘ἐκλέγειν, eligere’⁴. În mod cert, prin: „abia *înfrînse* la margine”, Coresi redă vsl. **ИЗБИТИ**, care sugerează destul de îngust ceea ce apare în textul grecesc: μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτήν. Verbul grecesc se referea la o deplasare razantă, aproape prin fricțiune, ceea ce îndreptățește opțiunea coresiană, cel puțin în raport cu cele din CB și CV. Pe de altă parte, însă, felul în care este redată acțiunea în BB, ca o abatere, ar putea conduce la acceptarea soluției CB și CV. Cu toate acestea, un astfel de acord este serios împiedicat de un principiu. În diferite grade, traducerile unui text, eventual separate sub aspect temporal între ele, pot prezenta felurite abateri de la un anumit punct de referință (în cazul nostru, textul grecesc). În urma unor procese petrecute la nivel mental, și care pot fi presupuse pentru fiecare traducător și revizor, fiecare versiune ajunge să exprime un șir de hotărâri, încărcate cu mai mult sau mai puțin discernământ și rezultând din anumite cantități de intuiție și cunoaștere. Chiar dacă CB și CV, pe de o parte, și BB, de cealaltă, ar avea ceva în comun (ceea ce nu este cazul), ar fi o eroare să se accepte o abatere într-o direcție (CB și CV), operându-se apoi un corectiv prin intermediul altei abateri, aparent în aceeași direcție, dar de grad diferit. Aceste texte nu constituie un tot și nu sînt create în limba română, de aceea nu pot fi astfel corelate. Nu este, însă, mai puțin adevărat că, cu foarte mare prudență, ele pot servi pentru a analiza valențele semantice pe care limba română le poate dezvolta plecînd din același punct. De asemenea, analiza lor oferă informații asupra evoluției în română a diferitelor concepte, împreună cu formele sub care acestea apar, în relație cu rolul pe care traducerea l-a avut în cadrul acestui proces.

3.1.6. Este dificil de arătat dacă este vorba despre o greșeală de traducere datorată confuziei formelor și amplificată de lipsa unei părți a textului sau despre pătrunderea unui sens mai vechi, din slavonă în română, în segmentul care apare la sfîrșitul versetului din *IP* 3, 1: „cu viața fără-cuvintelor *prădatu* fi-va” (CB), „ci viața, fără cuvîntu, *vînratu* la credință fi-va” (CV), „fără cuvînt *prădat* fi-va” (CP) unde, este probabil ca, în loc de **ПЛѢНИТИ** ‘αἰχμαλωτίζειν, captivum abducere’⁵, să se fi înțeles **ПЛѢНЪ** ‘προνομή, praeda’. Vsl. **ПРИДАТИ**, însă, avea sensul ‘ἐπιτιθέναι, addere’, ceea ce a permis dezvoltarea nucleului de sens ‘a convinge printr-o formă de coerciție întemeiată pe o acțiune pașnică dar constantă și irefutabilă ca rezultat’. Exemplul este relevant în cadrul discuției care privește relația dintre calcul semantic (nu neapărat produs din interacțiunea cu limbile slave vii, posibil și în chiar cadrul actului traducerii), opțiunea unui traducător (ipoteză mai puțin convingătoare și care ar cere demonstrarea tezei conform căreia aceste traduceri pornesc de la un singur traducător, ceea ce ar putea însemna și că, pe unele porțiuni, revizorii erau total incompetenți ori neinteresați în a căuta și a găsi noi soluții) și greșeala de traducere. Deși ultima ipoteză este plauzibilă, ea nu poate prevala asupra celei care încearcă să arate că textul a fost tradus între limitele corectitudinii de sens, doar orientarea prin anumite nuanțe fiind cea care, astăzi, poate ușor surprinde. În opinia noastră, termenul slavon aici utilizat a determinat hotărîtor cursul traducerii acestui segment, prin întrebuintarea corespondentului împrumutat sau moștenit, sensul pe care *a prăda* sau *a vîna* îl capătă astfel fiind ‘a fi copleșit’, ‘a fi supus unei acțiuni persuasive irezistibile’. Echivalarea din CV, foarte prețioasă, este și un indiciu asupra acestei direcții în care s-a mers cu înțelegerea textului biblic. Oricum, metafora din *Epistola* era în măsură să ridice probleme de înțelegere, ea fiind mai curînd una care încifra și nu una care dezvăluia gîndul autorului.

3.1.7. O parte a versetului 13 din *Epistola* lui Iuda apare redată, în CB, prin: „Undele fricoase ale mariei aspumîndu ale sale răcori”. Același segment apare în CP astfel: „Valurile sfereape aspumînd a sa răceală”.

⁴ Rom. *a alege* (< lat. *allegere*) (pentru etimologie, valori și atestări vezi PEW sv *aleg*, CDDE, DLR, DER, TRDW sv *alege*), alături de sensurile cu care, de obicei, apare în secolul al XX-lea, avea în limba română și sensul ‘separare’, care apare la comparația dintre: „Fu amu pîră ca *să împartă-se* de sineș” (CB, FA 15, 39), „Fură amu în pîră ca *să se aleagă* ei a dinși ei” (CP), Acest sens apare astăzi, mai rar, regional, sau în expresii (forme care, în sine, reprezintă elemente conservatoare), precum „a alege grîul de neghină”. Trecherile între sensul ‘separare’ și ‘alegere’ și fixarea uzului pe acest sens au fost înlesnite și de întrebuintarea verbului și a substantivului în contexte precum: „*aleaseră* bărbați” (CB, CP, FA 15, 22), „e Pavel *alease* Sila” (CB, CP, FA 15, 40), „Au nu Dumnezeu *alease* mișeii lumiei bogătiloru întru credință” (CB, CP, *Iac.* 2, 5), unde ‘separarea’ de ceilalți se face în vederea unui scop, a extragerii celui separat, din rîndul mulțimii din care a fost ales. Avînd în vedere cele de mai sus, traducerea comună CB și CV nu poate fi respinsă categoric. Aceasta este una din acele situații, nu foarte frecvente, dar reperabile la nivelul traducerilor în general, în care cercetătorul imparțial, lipsit de orice prejudecăți și nesitua în perspectiva traducătorului, nu se poate pronunța în mod peremptoriu pentru nici una dintre ipotezele posibile: fie, pe fondul unei flagrante neînțelegeri a repectivului segment de text, traducătorul a nimerit un termen care nu este complet nepotrivit cu contextul, fie traducătorul a interpretat alegînd o altă direcție formală sau de sens, dar care nu este perfect conformă cu ceea ce, de fapt, în respectivul punct precis al textului, era de tradus.

⁵ Este o metaforă pentru a reda un sens mai delicat. Întregul verset, după Segond, este acesta: „Femmes, que chacune soit de même soumise à son mari, afin que, si quelques-uns n’obeissent point à la parole, ils soient gagnés sans parole par la conduite de leur femme”, din care ultima parte, marcată aici, nu apare în textul slavon și nici în cele românești.

Textul slavon, care avea de redat gr. κύματα ἄγρια θαλάσσης ἐπαφρίζοντα τὰς ἑαυτῶν αἰσχύνας, adică ‘fluctus feri maris despumantes suas confusiones’, conține: **ВЪЛНИ СВѢРѢПИ МОРѢ ВЪСПѢНѢЖИЖ СВОЖ СТО҃РАИ**. Trecînd peste deosebirea *unde / valuri*, se remarcă împrumutul *sphereape*, din CP, un posibil cultism, neasumat de textele secolului al XVII-lea: „Valurile mării groaznici, aspumîndu-și necurățiile lor” (NTB), „Valuri sălbatece ale mării, spumegînd ale lor rușini” (BB). Termenul corespunzător din CB s-ar putea datora unei greșeli, lesne de pus pe seama unui copist neatent: *fricoase* pentru *furioase*, vsl. **СВЕРѢПЪ** avînd sensurile ‘ἄγριος, ferus’, ‘saveus’, dar nu trebuie eliminată posibilitatea ca el să rezulte din confuzia cu un adverb, vsl. **СВЕРѢПѢ** ‘ferociter’. Oricum, partea aceasta a versetului rămîne lipsită de un sens acceptabil. Ultimul termen al citatului, concordant în primele două versiuni, pe de o parte, și în următoarele două, pe de altă parte, se arată greșit, în primul caz, la compararea cu versiunile străine. Consultarea unei versiuni, grecești, latine, sau maghiare ar fi dus la evitarea confuziei. Din păcate, astfel de confuzii se înregistrează și, de obicei, sînt favorizate de faptul că termenul fals nu este total nepotrivit sintagmei în care intră sau chiar contextului⁶. Traducerea preotului și cea a diaconului au fost generate de confuzia vsl. **СТО҃РАЪ** ‘αἰσχύνη, pudor’ dar și ‘ἀναισχυντία, impudentia, confusio’ cu omonimul său, care avea sensul ‘frigus’.

3.1.8. O deosebire de atitudine, aparent datorată unor dificultăți de traducere, apare în FA 16, 16, unde, în CB se găsește: „duh *dumesticu*” față de „duh *pitliv*”, din CP, pentru vsl. **ПИТЛИВИ** formă a adjectivului **ПИТОНЬСКЪ** ‘spiritu divinatorio’, confundat în CB cu **ПИТОМИКЪ** ‘alumnus’. Este posibil ca în această sferă să fi intrat, la nivelul sugestiei, vsl. **ПИТАТИ** ‘alere, educare’, **ПИТВА** ‘δοκή, convivium’. Textele NTB și BB prezintă, împreună, „duh pitliv”, primul dintre acestea, utilizator al procedurii glosării, va nota pe margine: „Pitliv iaste porecla lui Apolo, carele era dumnezeul păgînilor, carele da răspunsu celora ce-l cerea, carele era și într-această fetișoară”.

3.1.9. Ultima parte din FA 20, 15, unde se spune: „Et inde navigantes, sequenti die venimus contra Chium, et alia applicuimus Samum, et sequenti die venimus Miletum” apare în textele secolului al XVI-lea după cum urmează: „întru ceaia ce e acmu venimu întru Milit” (CB), „în ciaia ce era ainte viremu întru Militia” (CV), „întru stătutul vinem întru Milit” (CP), ceea ce în textul slavon are drept corespondent: **ВЪ НАСТОЖШТЖИ ПРИДОХОМ**. După cum se observă, segmentul evidențiat este propriu fiecărei traduceri românești. În mod limpede, Coresi este cel care se îndepărtează cel mai mult de la sensul textului biblic deși, aparent, traducerea sa poate fi echivalată cu cea din CB. Ceea ce era de tradus apare în textul grecesc prin τῆ δὲ ἐχομένη. Probabil că se ajunge aici întrucît, neînțelegîndu-se că este vorba despre vsl. **НАСТОЖТИ** ‘imminere’, în CB se face confuzia cu o formă a verbului **НАСТАТИ** ‘adstare, adesse’, sau **НАСТАЖТИ** ‘adesse’ în CV cu un derivat de la **НАСТАВЛЖТИ**, ‘instituere’, al cărui corespondent nominal era **НАСТАВЛЕНИЕ** ‘principatus’, iar în CP probabil că termenul suferă o analiză care, pe baza radicalului **СТО-** și a prefixului **НА-**, a putut conduce către abstractul utilizat.

3.1.10. Partea a doua a versetului 22, din FA 17, apare în textul latin sub forma: „Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosiores vos video”, ceea ce, în textul slavon, apare astfel: **МЖЖИИ АТИНЕИСТИИ, ПОВѢСЕМЪ ИКО ХЪДОЖИШИ ВЪЗР**, iar în cel grecesc astfel: ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστεροὺς ὑμᾶς θεωρῶ. Textele secolului al XVI-lea redau segmentul astfel: „Bărbați atineești, pre tot ca mai *măestri* vă văzu,” (CB), „Bărbații atineești, prespe tot ca *deșertați* vă văz;” (CP), ceea ce diferă sensibil de traduceri secolului următor: „Bărbați atineani, preste toate văz pre voi mai cinstitori dumnezeilor” (NTB), respectiv: „Bărbați athinei, întru toate mai temători de Dumnezău pre voi văz” (BB)⁷. Dubla problemă a primelor două traduceri derivă din termenul slavon **ХЪДОЖИШИ**, care trebuia să poarte valoarea ‘superstitiosus’. Nu mereu uzurile pe care le avea termenul în slavonă aduceau cu sine, pe deplin, sensul cerut de textul grecesc. Diferența dintre CB și CP, deși fundamentală, nu scoate nici una dintre versiuni de sub imperiul greșelii. În slavonă existau doi termeni, destul de asemănători: **ХЪДОЖЕНЪ** ‘artificialis,

⁶ Această categorie de accidente este foarte relevantă în ceea ce privește modul de a gândi al traducătorilor și revizorilor, în general. Conștiința existenței posibilității de a rata vreun sens, precum și cea a incongruențelor semantice dintre limbi (doi termeni echivalenți pot avea, în propriile limbi, datorită contextului și a uzului, capacități diferite de a actualiza variatele sensuri pe care le poartă, sau de a genera, într-un context dat, un anumit sens) face, uneori, ca traducătorul și revizorul să fie hiperatent și excesiv de înclinat spre a găsi sensuri dincolo de cele evidente, și care le par acestora doar aparente, ori de-a dreptul capcane ale traducerii. Firește, naivitatea în sens invers provoacă, și aceasta, destule victime.

⁷ Ca traduceri, ultimele două sînt, așadar, valide; poate mai potrivit apare „întru toate”, din BB, față de „preste toate”, din (NTB), fără, însă, ca acesta din urmă să fie nepotrivit. Perechea *cinstitori / temători* este, și ea, acceptabilă, primul termen fiind, probabil, mai cuprinzător, cel de-al doilea fiind îngust supus textului grecesc.

ambidexter, superstitiosus, δεισιδάμων’, și **ХЖАЖАВЪ** ‘peritus’. Astfel că, în CB se traduce termenul corect, dar luînd de la acesta alt sens decît cel pentru care cuvîntul fusese utilizat în context, în vreme ce, în CP, se traduce un alt cuvînt decît cel de la care se revendică forma din text⁸.

3.1.11. Porțiunile de text biblic în care amprenta mentală a mediului și a autorului impregnează cu putere textul, pe fondul unor diferențe culturale sensibile între limba în care a fost gîndit textul și cele în care acesta a fost apoi tradus, sînt locuri în care, frecvent, apar neînțelegeri. O încurcătură de oarecari proporții apare sub *IP* 2, 4, unde se traduce **къ немѡ прихѡдеце камени живѡ** ‘ad quem accedentes, lapidem vivum’, prin „cătră elu cine vine pietriei viu” (CB). Traducerea din CV „cătră elu cine vinre, pietriei vii”, din CP: „apropiați-vă de el, piatră vie”, precum cele din NTB: „La carele venindu la piatra cea vie” și din BB: „Cătră carele apropiindu-vă, care e piatra cea vie” se apropie de sensul biblic. Prima traducere, însă, arată că actul acesta se făcea fără a avea o viziune măcar asupra versetului. Formele din textul slavon au fost traduse pe rînd, imperativul a fost tratat precum un abstract nominal și redat propozițional (soluție comună CB și CV) și, deși substantivul este corect tradus în principiu (dativul singular al substantivului **камь**, capcană ocolită în CP), nu s-a înțeles că acesta se corela cu pronumele. Alături de redarea fidelă a cazului, diferența de gen pentru **камь** (feminin în română, dar masculin în slavonă) a făcut ca Bratul, care a crezut că adjectivul **живъ** - al cărui gen nu a mai fost nevoit să-l schimbe - se referă la *elu* și, în consecință, să acorde cele două elemente, fapt evitat în CV.

3.1.12. O greșeală datorată unei confuzii mai complexe, petrecute la nivelul formei, este răspunzătoare pentru traduceri divergente din *Sp. la Ioan* 322/7-8 (CB), 188/10-11 (CP): „spune amu *de a aleage* frica și dragostea”, „arătă amu *den toate chipurele* frica și iubovul”. Elementele subliniate încearcă să traducă, de fapt, vsl. **различи**. Această formă a fost considerată de Bratul ca aparținînd verbului **различати** ‘distinguere’ (ceea ce este corect), iar sensul de aici putea fi redat în limba română veche prin *a alege*. Greșeala diaconului Coresi constă în asimilarea formei din text cu adverbul **различь** ‘διαφόρως, vario modo’, sens care se putea reda prin locuțiuni formate în jurul substantivului *chip*.

3.1.13. Nici traducătorul slav nu este ferit de asemenea confuzii. O confuzie din cele mai interesante, cu urmări serioase în planul înțelegerii textului, deoarece astfel apar practic două texte complet diferite, dotate cu înțeles, dar avînd în centru (și generînd, totodată) concepții diferite, se înregistrează în *Iac.* 4, 5. Cele trei texte ale secolului al XVI-lea prezintă următoarele traduceri: „Au pare-vă că întru deșertu Scriptura grăiaște: «Cătră rîvne deșideră duhul ce sălășui întru noi?»” (CB); „Au pare-vă că în deșertu scriptura grăiaște; *cătră zavistu jeluiaște duhul cela ce sălășuiaște întru voi?*” (CV), „Au vă pare că în deșert grăiaște Scriptura *cătră zavist că jeluiaște duhul ce se sălășuiaște întru voi?*” (CP). Deși, din punct de vedere al sensului, nu există deosebiri însemnate între cele trei texte, iar, în ceea ce privește cuvintele utilizate chiar, diferențele sînt aproape minime, atrage atenția faptul că, la verificarea textului care a fost astfel tradus, acesta corespunde doar formal cu ceea ce se află în versiunile greacă și latină. Fragmentul subliniat redă vsl.: **къ зависти въждаелѣть дѣхъ иже въселисе въ ни**. Deși termenii centrali ai fragmenului în discuție, **въждаелѣти** ‘ἐπιθυμεῖν, desiderare’ și **зависть** ‘φθόνος, invidia’ corespund întocmai celor utilizați în *Vulgata*, deosebirea de sens dintre versiunile greacă și latină, pe de o parte, și slavonă, de cealaltă, rămîne esențială. Cele două texte prezintă versetul respectiv după cum urmează: ἢ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ γραφή λέγει · **πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατοῖκεσεν ἐν ἡμῖν**, „Aut putatis quia inaniter Scriptura dicat: «*Ad invidiam concupiscit Spiritus, qui inhabitat in nobis?*»». Urmînd alte texte decît cel slavon, textele secolului următor vor traduce: „Au pare-vă că în deșert grăiaște Scriptura, spre urgie să pleacă duhul ce viiază întru noi?” (NTB)⁹, respectiv: „Au vă să pare că în deșert grăiaște scriptura: «Spre zavistie pohtează duhul carele au lăcuit întru noi?»” (BB).

Ca principală cauză a greșelii se poate identifica echivalarea automată și formală a prepozițiilor. Gr. **πρὸς**, ce-i drept, avea drept corespondent vsl. **къ**, dar rom. *cătră* trebuia să aibă nu valoarea ‘cătре’ indicînd direcția, ci pe aceea de indice modal care, împreună cu substantivul să alcătuiască un intensificator de tipul

⁸ Este de notat că, transcriind textul slavon, copistul CB înlocuiește **ж** cu **ъ**, operînd o echivalare pe baza aceleia dintre sunetele reprezentate de cele două semne în contemporaneitatea sa. De altfel, la acest nivel se petrec multe asemenea „echivalări”, unele dintre acestea fiind surse pentru noi confuzii, toate la un loc reflectînd nivelul de pregătire al scripitorilor.

⁹ Datorită utilizării subst. *urgie*, este greu de spus cît au înțeles din text cei care l-au tradus și revizuit. Datorită, însă, semnelor de punctuație utilizate și neutilizate, se poate spune că editorii secolului al XX-lea nu au înțeles acest verset (fie și dacă se crede că nu s-au împovărat cu răspunderea unei segmentări care să conducă spre un sens); dar nu rămîn singurii.

‘enorm’. Mai potrivit este *rîvnă* decît *zavist*, deși cele două aveau comună porțiunea de sens care interesează aici.

Este greu de spus dacă traducătorul textului slavon, care, din punct de vedere formal - ca și traducătorii români, de altfel -, a oferit o traducere aproape fără cusur, a înțeles realmente sensul textului. Ceea ce se poate spune cu siguranță este că traducătorii români, nici cei din secolul al XX-lea, nu au înțeles acest fragment¹⁰ sau, cel puțin, nu oferă o traducere corespunzătoare textului grecesc. Ceea ce a putut favoriza greșeala a fost faptul că termenii aleși, prin semantismul lor, invitau - după cum s-a văzut - către o astfel de interpretare. O altă circumstanță favorizantă a fost lipsa de exprimare a subiectului (în B.Ort. se confundă acest subiect, izolându-se și evidențiindu-se astfel ceea ce, în realitate, este complementul direct) și posibilitatea (datorită construcției frazei) ca acesta să fie confundat cu obiectul direct. Acest ultim factor a însemnat, de fapt, lipsa posibilității de verificare, ori de înțelegere a textului rezultat prin traducere, fapt care se încearcă a fi remediat în B.magh. unde se dă pentru porțiunea respectivă: „Féltekenyen szereti (Isten) a lelket”, iar în Segond, chiar se traduce: „C’est avec jalousie que Dieu chérit l’Esprit qu’il a fait habiter en nous”¹¹.

3.1.14. Alături de precedentul stă și cazul la care participă ambii traducători: atât cel slav, cât și cel român. Contextul „Atinii toți ceia ce venia striinii, nece întru ceva aimintre și *deșerta-se alegîndu* a grăi ceva sau se auză noita” (CB, FA 17, 21)¹² reprezintă, prin cele două elemente subliniate, un caz de înțelegere (sau de redare) destul de aproximativă. Alegerea celor două elemente subliniate, care au a traduce vsl. **празниѣхъ се развѣ**, poate evidenția efortul traducătorului de a reda niște sensuri, calea pe care acesta încearcă să o facă urmînd îndeaproape textul tradus. În comparație cu alte situații, pe care traducătorul se dovedește a fi stăpîn, astfel de exemple demonstrează mai degrabă lipsa obedienței, în contextul în care revenirea la original era un procedeu uzitat în situații dificile. Traducătorul român, însă, a ajuns în această situație deoarece s-a făcut o confuzie de sens la traducerea din greacă în slavonă. Ceea ce era de tradus era următorul conținut: „Athenienses autem omnes et advenae hospites ad nihil aliud *vacabant* nisi aut dicere aut audire aliquid novi”. Termenul subliniat este redat în versiunea grecească prin *ἡσυχάζουσιν*. Mai trebuie spus că *aliquid novi* este redat în aceeași versiune prin *τι καινότερον*. În situația dată, traducătorul va reda gr. *εὐκαιρέω* ‘avoir du temps, du loisir, avoir le temps du’ prin vsl. **празьнити** ‘κενούω, evacua’, cu un verb a cărui rădăcină conține **празьнь** (adj.) ‘vacuus’; (subst.) ‘otium’. Soluția nu lasă traducătorului român o cale de opțiune¹³. În limba română, însă, vsl. **развѣ** ‘praeter’ a fost confundat cu o formă a verbului **развѣсти** ‘separare’, confuzie care aparține traducătorului român.

3.1.15. O greșeală cu rădăcini adînci, de care versiunile care nu fac apel la textul ebraic al *Vechiului Testament* nu pot scăpa, apare sub FA 2, 24. Acest verset cuprinde „Ce-l Dumnezeu-l învise, dezlegă-lu din durerea morții lui” (CB), „Ce elu-l Dumnezeu învis[e] și dezlegă *boala cu moartea* lui” și redă **εργοже ѿ βεσκρεσι раздрѣшь волѣзнь съ мърты его**. Dincolo de diferențele care apar între traducerile românești, la nivelul primului termen al elementelor evidențiate, datorate faptului că vsl. **волѣзнь** avea atât sensul ‘dolor’, cât și ‘morbus’, este de evidențiat că traducerea slavonă urmează gr. *τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου* ‘dolentibus mortis’. Abaterea pleacă de la versiunea grecească, unde s-a utilizat *ὀδύς* care avea sensul ‘douleur de l’enfantement’. În Liddell & Scott (sv) se face referire la acest verset și se arată că traducerea din greacă se datorează confuziei dintre ebr. *hēbel* ‘pang’ și *hēbel* ‘cord’, petrecută, foarte probabil, la traducerea *Psalmlor*, și anume 18, 6 și 116, 3, unde apare *וֹדֵנֵס θανάτου ὄδου* ‘the bonds of death’¹⁴. Este posibil

¹⁰ Vezi B. Ort., unde apare foarte explicit: „Sau vi se pare că Scriptura grăiește în deșert? Duhul, care sălășuiește în noi, ne poștește spre zavistie?”. O mențiune specială, care trebuie reluată în numeroase situații, merită versiunea *Noului Testament* revizuită, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania, unde apare: „Sau vi se pare că-n deșert grăiește Scriptura: Spre invidie tinde duhul pe care El l-a sălășuit întru noi?”. Vezi și N.T. Cath: „Sau vi se pare că în vânt zice Scriptura: «Cu gelozie iubește Spiritul care locuiește în noi?»”, la subsolul paginii menționîndu-se: „Alți autori traduc «pe care l-a făcut să locuiască în noi»”.

¹¹ Vezi și B.Jer., unde, alături de o traducere aproape identică, se susține dificultatea identificării acestui citat.

¹² Traducerea din CP este identică, din punctul de vedere al termenilor utilizați, cu cea din CB.

¹³ Traducerile secolului următor, avînd alte repere, vor prezenta în acest loc: „Că atineanii toți și nemearmacii și streinii nu era cuprinși într-altă nemică, fără numai să zică și să auză ceva de nou” (NTB), „Iată athineii toți, și streinii ceia ce venia, la nemică alta își pierdea vreamea, fără numai a zice căte ceva și a auzi mai nou” (BB).

¹⁴ În N.T. engl. apare „the pangs of death”, cu specificația „Some witnesses read *of Hades*”. Este interesant faptul că B. Jer. traduce prin „les lacets de la mort” (Ps. 116, 3), iar în Ps. 18, 6 se vorbește despre „les filets de Shéol” și despre „les pièges de la mort”, în vreme ce, în FA 2, 24 apare „des affres de l’Hadès”. Mai atentă este traducerea din Segond „les liens de la mort”, în vreme ce B.germ. prezintă „die Schmerzen des Todes”. B.Ort. conține: „Pe care Dumnezeu l-a înviat, dezlegînd durerile morții”, iar ediția lui Bartolomeu Valeriu Anania nu scapă, nici ea, de această sintagmă.

ca perpetuarea greșelii în ediții de prestigiu, chiar cele care au verificat textul ebraic, să fi fost facilitată de valoarea ‘a elibera, a absolvi’, cu care s-a încărcat în mentalul, de asemenea în teologia creștină, termenul *a dezlega*.

3.1.16. Fragmentul de sub FA 25, 16: „*locu de răspunsu priimi-va*” (CB), în CP: „*loc de răspuns să priimească*”, redînd **МѢСТО ВТВѢТА**, are nevoie de o discuție în context. Versiunile secolului al XVI-lea redau conținutul: „non est consuetudo Romanis donare aliquem hominem, priusquam is, qui accusatur, praesentes habeat accusatores locumque defendendi se ab accusatione accipiat” după cum urmează: „nu leagea rimleanilor să dea carevare om spre piardere ainte pînă e neclevetitu naintea feaței vede-a-ș-va vadnicii locu de răspunsu priimi-va de greșală la județu” (CB), „nu iaste nărav rimleanilor să dea cineva om spre perire ainte pînă clevetnicii înainte față să se vază de ce clevetesc loc de răspuns să priimească greșală spre județ” (CP). Cum se observă din versiunea latină, „locum defendendi”, în versiunea grecească τόπον τε ἀπολογίας este o formă de exprimare pentru ‘prilej; putința, posibilitatea de apărare’. La această traducere și, probabil, interpretare (dacă nu cumva acesta a rămas pentru traducător și pentru cititor un loc obscur), contribuie din plin compusul din textul slavon, care este un calc. Din punct de vedere formal, calculul este corect dar, la nivel semantic, îmbinarea nu reușește să închege sensul de care era nevoie. Din acest exemplu, se observă că, precum în *Epistole*¹⁵, anumite fragmente din *Fapte*, precum cel de mai sus, devin mai dificil de tradus datorită lipsei de exercițiu a limbii în această direcție. Este greu de spus dacă cel care a tradus din limba greacă nu a înțeles acest fragment¹⁶. Este cert, însă, că soluția din textul slavon, în contextul în care acesta nu a putut fi înțeles, a generat greșeala din textul românesc, traducătorul român neavînd posibilități de opțiune. Calculul lexical de expresie, împreună cu sensul care a derivat de aici nu a putut reprezenta în limba română o structură dotată cu semnificațiile pe care textul biblic le conține în acest loc.

Fragmentul de mai sus¹⁷ ar putea fi considerat ca ținînd de stilul juridic, un stil în care latina și greaca erau extrem de exersate. Lipsa, atît în română, cît și în slavonă, a altei legislații decît cea de obște, întemeiată pe coduri primitive și nescrise, a putut perpetua starea de nedezvoltare a unui limbaj lipsit de exercițiu în construirea și denumirea conceptelor abstracte (mai ales descrieri de procese efectuate de inculpat și de justiție), constituite în raționamente coerent structurate sub forma unor legi. Consecința directă a fost vulnerabilitatea limbii în general la structuri care descriu abstracții. Șansa și superioritatea limbilor slave a fost dată de faptul că, prin traducerile slavone din limba greacă, adică dintr-o limbă matură, constituită, s-au putut crea acele structuri necesare dezvoltării unei asemenea limbi și a unei asemenea gândiri. Prin astfel de ilustrări, metafora cu privire la surse, pe care o făcea Luther, apare perfect justificată.

Pentru greșelile care nu se mai îndreaptă datorită diferitelor forțe inerțiale, vezi Th. Simensky, *Studii asupra Noului Testament și a Septuagintei*, extras din „Luminătorul”, Chișinău, 1936, p. 3.

¹⁵ Probabil că acolo este mai evident, datorită abundenței situațiilor în care neînțelegerea textului conduce la traduceri din cele mai aberante. Spre deosebire de textele cu caracter de povestire a unor evenimente, *Epistolele* reprezintă niște texte cu caracter cvasi-legislativ, vehiculînd numeroase concepte abstracte și care utilizează, ca mijloc plastic, parabole care folosesc uneori un limbaj mai complex.

¹⁶ Traducerile secolului al XVII-lea nu lămuresc această chestiune deoarece, cu siguranță, autorii NTB traduc corect: „Cărora am răspunsu că nu iaste obiceiul rimleanilor să dea pre vrund om la pierzare, pînă nu va avea mainte cel pîrîșii lui de față, pînă nu vor da și lui loc să se îndereapte de vină”, în vreme ce autorii BB, mai obedienți față de textul grecesc, nu oferă certitudini: „Cătră carii am răspuns că nu iaste obiceiul la rimleani să dăruiască pe vrund om la perire, pînă nu va avea cel ce să pîraște de față pre pîrîș, și loc de răspuns va lua pentru vină”.

¹⁷ Cf. și „*fără tot răspunsul*, amu, fiindu aceste” (FA 19, 36), în CP „*fără tot*, amu, *răspunsul*” redînd **БЕЗ ВЪСЪКНОГО ВТВѢТА**, adică „his contradici non possit”.